

ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Досліджено теоретичні, методичні та прикладні аспекти зміцнення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни. Визначено, що фінансова безпека є одним із ключових елементів економічної безпеки, стан фінансів у державі напряму залежить від стану економіки країни, і, одночасно з цим, економічне благополуччя країни здебільшого залежить від рівня забезпечення фінансової безпеки кожного окремого громадянина, так само як суспільства й держави загалом.

Ключові слова: фінансова безпека, національна безпека України, захищеність фінансової системи, фінансова система.

Вступ. Фінансова безпека держави досить актуальне питання як з економічного так і політичного поглядів. Важливим є те, що воно пов'язане з багатьма економічними проблемами України на сучасному етапі розвитку: зростання зовнішнього та внутрішнього боргу країни, зростання рівня інфляції та рівня монетизації, зростання обсягів тіньової економіки. Світова фінансово-економічна криза, що розпочалася у 2007 р., і теперішні наслідки яскраво це підтверджують. Фінансова безпека відповідно є об'єднуючою основою при створенні інших умов економічної безпеки. Варто наголосити, що досліджувана категорія є досить складною й багатогранною. Відповідно кожна складова має значний вплив на фінансову систему України, що актуалізує тему цієї наукової роботи.

Розробка ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки держави неможлива без наукового осмислення її економічної сутності, дослідження й розробки методів оцінки та перегляду теоретичних підходів, до забезпечення стабільності і стійкості фінансової системи держави. Не зважаючи на суттєві наукові та практичні розробки з проблематики фінансової безпеки країни, є досить широке коло питань, що потребують уточнення та вивчення, особливо, що стосується ідентифікації факторів впливу на рівень фінансової безпеки України, оцінки їхнього впливу на рівень фінансової безпеки держави й розробки методів його підвищення.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Загально-теоретичні проблеми фінансової безпеки досліджували такі вітчизняні науковці, як О. Барановський [4], І. Бінько [32], І. Бланк [6], О. Василик [7], В. Геєць [11], В. Глущенко [12], А. Єпіфанов [30], Я. Жаліло [29], В. Мунтіян [21], С. Онищенко [9], Г. Пастернак-Таранушенко [25], А. Сухоруков [2], В. Шлемко [31], Н. Яценко [32] та ін. У працях О. Глущенко [26], П. Нікіфорова [22], М. Поповича [27] приділено увагу широкому колу формальних і неформальних інституційних чинників фінансової безпеки.

За дослідження проблем, тісно пов'язаних із фінансовою безпекою, лауреатами Нобелівської премії з економіки стали такі зарубіжні науковці: Г. Беккер, Д. Канеман, В. Сміт – за пояснення фінансової поведінки індивідів за різних умов, Р. Коуз, Д. Норт, Р. Фогель – за дослідження інституційних чинників фінансової поведінки економічних суб'єктів, Дж. Акерлоф, Дж. Міррліс, М. Спенс, Дж. Стігліц – за аналіз конфлікту інтересів у контексті проблеми асиметричної інформації, Р. Ауман, Р. Зелтен, Дж. Неш, Дж. Харсаньї, Т. Шеллінг – за дослідження конфлікту й кооперації з використанням математичного апарату теорії ігор. Серед зарубіжних дослідників цієї тематики слід відзначити В. Аллена [33], Дж. Хейкера [35] та ін.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є розробка напрямів підвищення рівня фінансової безпеки України в умовах гібридної війни за допомогою результатів теоретичних і практичних досліджень. Предметом цього дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти зміцнення фінансової безпеки України в умовах гібридної війни.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети було обрано і використано сучасні методи дослідження: системно-структурний – для визначення сутності, структури й еволюції поняття фінансової безпеки; економіко-математичний – для розрахунку кількісних параметрів фінансової безпеки за її складовими; статистичного аналізу – дослідження стану та динаміки індикаторів фінансової безпеки України; компаративний – співставлення фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими; інформаційно-комп'ютерні – для аналізу та моделювання фінансової безпеки, визначення тенденцій.

Основний матеріал і результати. Варто зазначити, що нині найбільша кількість фундаментальних наукових розробок присвячена економічній безпеці держави, суспільства й особистості. У той же час практично немає жодного аспекту безпеки держави, який би безпосередньо не залежав від забезпечення його фінансової безпеки. Остання традиційно розглядається як складова частина більш широкого явища – економічної безпеки. Згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013, економічною безпекою є такий стан національної економіки, що надає змогу збереження стійкості до внутрішніх й зовнішніх загроз, забезпечення високої конкурентоспроможності у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до збалансованого і сталого зростання [19].

Поняття фінансової безпеки натеper немає однозначного визначення, тому ґрунтовно проаналізуємо поняття фінансової безпеки. Зокрема, О. Барановський трактує поняття фінансової безпеки більш широко, відриваючись від загальноприйнятих понять підсистем, що входять до структури економіки, концентрує увагу на якісних характеристиках складових фінансів, у більшій мірі, приватних. Учений проводить симбіоз понять "безпека" та "збалансований стан", тим самим підтверджує схожість понять на абстрактному рівні [5]. У той же час О. Василик поняття "фінансова безпека" трактує досить узагальнено, як захищеність загальної системи фінансів від загроз, що можуть виникати як всередині системи, так і зовні. Автор вказує на внутрішній ризик у цілому, тобто не виділяє окремі сектори фінансів, тим са-

мим концентрує увагу на забезпеченні загального внутрішнього адекватного клімату, який може збалансувати ризики між секторами [7].

На нашу думку, фінансову безпеку можна визначена як такий стан фінансових відносин, за якого утворюються прийнятні умови й необхідні ресурси задля розширеного відтворення, економічного зростання та зростання добробуту населення, а також зростання стабільності та

збереження цілісності і єдності фінансової системи країни, її успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім факторам дестабілізації фінансового становища.

В умовах продовження гібридної війни проти України, її фінансова система залишається вразливою до негативного впливу зовнішніх чинників і внутрішніх дисбалансів, які систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1. Загрози фінансовій безпеці України

Сфери національної економіки	Загрози фінансовій безпеці України
1. Бюджетно-податкова сфера	1.1. Збільшення частки перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління. 1.2. Тінізація результатів економічної діяльності, передусім у частині оплати праці, призводить до недонадходжень бюджетів усіх рівнів. 1.3. Зростання дефіциту Пенсійного фонду з необхідністю його покриття з Державного бюджету України. 1.4. Недостатня технічна оснащеність митних пунктів пропуску, що знижує рівень митних надходжень. 1.5. Хронічне невиконання плану надходжень від приватизації державного майна на фінансування дефіциту Державного бюджету. 1.6. Пікові обсяги видатків наприкінці бюджетного року зумовлюють стрімке зростання ліквідності, що дестабілізує валютний ринок. 1.7. Накопичення коштів місцевих бюджетів великих міст України на депозитах замість вкладень у розвиток локальної інфраструктури.
2. Боргова сфера	2.1. Продовження зростання державного та гарантованого державою боргу України з високою питомою вагою її зовнішньої складової. 2.2. Зростаючий тиск боргових виплат на державний бюджет. 2.3. Критичні обсяги платежів за зовнішніми зобов'язаннями як чинник посилення залежності держави від міжнародних кредиторів. 2.4. Низька ефективність управління простроченою заборгованістю перед державним бюджетом за кредитами (позиками), залученими державою або під державні гарантії.
3. Грошово-кредитна сфера	3.1. Повільний темп відновлення міжнародних резервів. 3.2. Високий рівень інфляції. 3.3. Скорочення відділень – точок продажу банківських продуктів. 3.4. Незадовільна якість кредитного портфеля банків. 3.5. Суперечлива динаміка повернення кредитів рефінансування.
4. Реальний сектор економіки	4.1. Високий ступінь зносу основних засобів у промисловості. 4.2. Недостатній рівень забезпеченості підприємств окремими виробничими ресурсами, наявність транспортно-логістичних проблем. 4.3. Протекціоністські дії з боку країн-зовнішньоторговельних партнерів, що є особливо небезпечним в умовах продовження торговельної війни з РФ і посилення світової конкуренції за ринки збуту основних для України видів промислової продукції. 4.4. Слабкість коопераційних зв'язків у промисловості, низький ступінь співробітництва підприємств у ланцюгах доданої вартості. 4.5. Низький рівень цифровізації процесів у ланцюгу "виробництво-маркетинг-продаж-обслуговування". 4.6. Висока регіонально-галузева концентрація виробництва й експорту промислової продукції. 4.7. Продовження мораторію на ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення. 4.8. Відсутність стратегічного бачення й конкретних дій влади щодо подолання кризи тваринницької галузі.
4. Реальний сектор економіки	4.9. Невизнання особистих селянських господарств населення як економічних суб'єктів унеможливорює їхню ідентифікацію як виробників товарної продукції. 4.10. Збереження екологічно виснажливого сільськогосподарського землекористування, що призводить до погіршення ґрунтового покриву.
5. Транспортний сектор	5.1. Вичерпання капітального ресурсу української транспортної системи. 5.2. Дії РФ щодо виключення України з обслуговування транзитних вантажопотоків, насамперед на напрямі Європа-Азія, і погіршення умов торгівлі з третіми країнами. 5.3. Повільне впровадження інноваційних процесів на транспорті, технологічне відставання розвитку транспортної інфраструктури України від розвинених країн світу.
6. Енергетичний сектор	6.1. Не запроваджуються нові інструменти вироблення політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки.

Джерело: складено за даними [18; 24; 28]

Розглянемо основні загрози фінансовій безпеці України:

• **У бюджетно-податковій сфері:**

• збільшення частки перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління. Основними чинниками збільшення частки перерозподілу ВВП через Зведений бюджет України у 2017 р. проти 2016 р. були такі: скасування спеціального режиму ПДВ у сфері сільського господарства; зростання надходжень ПДФО за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати; надходження у вигляді конфіскованих корупційних коштів за рішенням суду [3; 1];

• тінізація результатів економічної діяльності, передусім у частині оплати праці, призводить до недонадходжень бюджетів усіх рівнів. Негативне явище використання праці найманих осіб без оформлення трудових відносин, виплати зарплати повністю або частково без оподаткування характерне для всіх регіонів країни, різних галузей економіки та сфер діяльності роботодавців незалежно від правової форми здійснення платником податків господарської діяльності. У 2017 р. надходження ЄСВ становили 180,8 млрд грн, але попри зростання відносно попереднього 2016 р. (+37,2 %) не досягли рівня 2015 р. (-2,6 %). Як наслідок, в умовах обмежених фінансових можливостей державі складно роз-

ширювати свої соціальні, передусім пенсійні, зобов'язання. А відсутність узгодженої між зацікавленими сторонами Стратегії розвитку податкової системи в умовах щорічного нехтування принципом стабільності податкового законодавства підбиває хитку довіру інвесторів до вітчизняної економіки;

- зростання дефіциту Пенсійного фонду із необхідністю його покриття з Державного бюджету України. Бюджет Пенсійного фонду є хронічно дотаційним. На фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок і підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, і дефіциту коштів Пенсійного фонду у 2018 р. передбачено спрямувати 139,3 млрд грн (у 2017 р. – 133,5 млрд грн, у 2016 р. – 142,6 млрд грн), що є найбільшою за обсягом бюджетною програмою і становить 14,0 % видатків Державного бюджету [1]. У 2018 р. трансферт із бюджету для Пенсійного фонду еквівалентний 40,3 % його видатків. Таким чином, проблема має фундаментальний характер і потребує комплексної системи рішень;

- недостатня технічна оснащеність митних пунктів пропуску, що знижує рівень митних надходжень. Аудитом Рахункової палати України встановлено, що митні пости й пункти пропуску жодної з перевірених митниць ДФС не забезпечені в повному обсязі технічними засобами контролю. Означене негативно впливало не лише на якість і своєчасність надання митних послуг, а і створювало корупційні ризики й небезпеку ввезення на територію України або вивезення з України заборонених (наркотичні речовини, зброя), а також контрабандних товарів. Аналогічно з боку підприємців 26 % опитаних відзначають у роботі митниць проблему застарілості технічного оснащення (у тому числі комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення) другою після недосконалості митного законодавства;

- пікові обсяги видатків наприкінці бюджетного року зумовлюють стрімке зростання ліквідності, що дестабілізує валютний ринок. Традиційним упродовж останніх років стало стрімке зростання обсягів видатків наприкінці бюджетного року. Так, у грудні 2017 р. за зведеним бюджетом було витрачено 165,6 млрд грн, що вдвічі перевищує середній обсяг видатків за попередні 11 місяців бюджетного року (81,0 млрд грн); у грудні 2016 р. витрачено 134,0 млрд грн, що у 2,1 рази більше відповідно (63,8 млрд грн). У грудні 2015 р. – 118,4 млрд грн, що у 2,3 рази перевищувало середній обсяг видатків зведеного бюджету за попередні 11 місяців (51,0 млрд грн) [1; 3];

- накопичення коштів місцевих бюджетів великих міст України на депозитах замість вкладень у розвиток локальної інфраструктури.

- **Боргова сфера** України є найуразливішою ланкою фінансової системи держави, що впродовж багатьох років була обтяжена проблемним багажем попередніх років і ризиками сучасного періоду, а закономірністю боргової політики стала тенденція до перевищення передбачених чинним українським законодавством граничних меж боргових показників, що формує ризики фінансової стійкості держави, наведені в табл. 1. Показник співвідношення сукупного державного й гарантованого боргу до ВВП за підсумками 2017 р. хоча і зменшився, однак значно перевищує граничні межі в 60 %, передбачені як Бюджетним кодексом України, так і Маастрихтськими критеріями.

Із метою формування висновків про існуючий стан фінансової безпеки в Україні проведемо оцінювання основних складових фінансової безпеки України у 2013–2017 рр., які наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Показники стану бюджетної безпеки України у 2013–2017 роки

Індикатори стану бюджетної безпеки України	Норматив	Роки					Відхилення			
		2013	2014	2015	2016	2017	2014–2013	2015–2014	2016–2015	2017–2016
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	[–3 ÷ 5]	–4,45	–4,98	–2,28	–2,94	–1,60	–0,7	+1,3	+0,7	–0,66
Відношення дефіциту/профіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП, %	[–1 ÷ 1]	–0,05	–0,23	–2,69	–1,70	–2,39	+0,28	+2,46	+0,99	–1,69
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	[23 ÷ 30]	30,43	29,11	32,94	33,46	34,20	–1,1	+0,8	–2,0	+0,74
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	[0 ÷ 7]	9,34	13,44	13,96	15,55	28,30	+14,8	–8,8	–5,5	+12,75

Джерело: розраховано за даними [14; 1].

Аналізуючи дані табл. 2, варто відзначити такі зміни індикаторів бюджетної безпеки України:

1) відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП скоротилось у 2014 р. відносно 2013 р. на 0,7 в.п., а у 2017 р. – на 0,66 в.п., проте у 2015–2016 рр. спостерігалось зростання показника на 1,3, 0,7 в.п. відповідно. За період дослідження показник зріс на 0,6 %;

2) відношення дефіциту/профіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП зростало у 2014–2016 рр. відповідно на 0,28, 2,46 % і 0,99 в.п., а у 2017 р. спостерігалось зменшення показника на 1,69 в.п.;

3) рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет у 2014 р. зменшився на 1,1 в.п., у 2015 р. – зріс на 0,8 в.п., у 2016 р. – знову зменшився на 2,0 в.п., а у 2017 р. спостерігалось зростання показника на 0,74 в.п.;

4) відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету зріс у 2014 р. на 14,8 в.п., проте у 2015 р. – зменшився на 8,8 в.п., а у 2016 р. – на 5,5 в.п. За 2017 р. показник зріс на 12,75 в.п.

Таким чином, можна зробити такі висновки:

- позитивною тенденцією є зменшення відношення профіциту державного бюджету до ВВП у 2015 і 2017 рр.;

- негативним є зростання відношення дефіциту/профіциту бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП у 2014–2015 рр., проте позитивним є динаміка 2016–2017 рр.;

- зменшення рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет у 2014 і 2016 рр. свідчить до збільшення децентралізації розподілу бюджетних коштів;

• зниження рівня відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету у 2015–2016 рр. є свідченням покращання боргової дисципліни державного бюджету.

Формування переліку індикаторів податкової безпеки, представлених в табл. 3, здійснювалося за принципами репрезентативності, достовірності й інформаційної доступності за даними обираються показників, які, на нашу думку, найбільш об'єктивно характеризують податкову безпеку.

Таблиця 3. Показники стану податкової безпеки України у 2013–2017 рр.

Індикатори стану податкової безпеки України	Роки					Відхилення			
	2013	2014	2015	2016	2017	2014–2013	2015–2014	2016–2015	2017–2016
<i>Ступінь виконання індикативних показників податкових надходжень до загального фонду держбюджету у:</i>									
– податку на додану вартість, % (I1)	94,4	89,1	101,3	110,3	113,2	–5,3	+12,2	+9,0	+2,9
– податку на прибуток, % (I2)	95,3	100,1	94,3	93,8	100,2	+4,8	–5,8	–0,5	+6,4
– акцизного податку, % (I3)	92,7	92,4	106,2	108,4	115,7	–0,3	+13,8	+2,2	+7,3
– платежів, контроль за справлянням яких здійснюється митницями ДФС, % (I4)	93,1	97,0	102,6	104,7	111,7	+3,9	+5,6	+2,1	+7,0
Ступінь виконання індикативних показників бюджетного відшкодування ПДВ, % (I5)	89,8	84,0	105,1	109,3	136,5	–5,8	+21,1	+4,2	+27,2
Питома вага залишку невідшкодованих сум ПДВ в обсязі номінального ВВП, % (I6)	0,47	0,85	0,65	0,64	0,27	+0,38	–0,2	–0,01	–0,37
Питома вага податкового боргу платників податків до Зведеного бюджету України в обсязі номінального ВВП, % (I7)	1,0	1,8	2,7	2,9	4,7	+0,8	+0,9	+0,2	+1,8
<i>Total Tax Rate (Doing Business), % (I8)</i>	61,30	61,52	63,04	63,90	65,75	–1,7	–0,5	+23,5	+1,85

Джерело: розраховано за даними [34; 14; 17].

Згідно з даними табл. 3, варто відзначити такі тенденції зміни рівня податкової безпеки України впродовж 2014–2017 рр., що вплинули на ступінь виконання індикативних показників:

1) щодо податку на додану вартість – зменшився у 2014 р. на 5,3 в.п., проте у 2015–2017 рр. відбулося зростання ступеня виконання на 12,2, 9,0 і 2,9 в.п. відповідно;

2) щодо податку на прибуток – зростання у 2014 р. на 5,8 в.п. змінилось зменшенням показника у 2015–2016 рр. на 5,8 і 0,5 в.п. відповідно, проте позитивним є зростання показника на 6,4 в.п. у 2017 р.;

3) щодо акцизного податку – у 2014 р. відбулося зменшення показника на 0,3 в.п., проте у 2015–2017 рр. спостерігалось зростання показника відповідно на 13,8, 2,2 і 7,3 в.п.;

4) що стосується динаміки платежів, контроль за справлянням яких здійснюється митницями Державною

фіскальною службою України, то ступінь їхнього виконання у 2014–2017 рр. зростав відповідно на 3,9 5,6, 2,1 і 7 в.п.;

5) ступінь виконання індикативних показників бюджетного відшкодування ПДВ зменшився у 2014 р. на 5,8 в.п., проте 2015–2017 рр. продемонстрували зростання показника відповідно на 21,1, 4,2 і 27,2 в.п.;

6) питома вага залишку невідшкодованих сум ПДВ в обсязі номінального ВВП збільшилась лише у 2014 р. (на 0,38 в.п.), а у 2015–2017 рр. вона зменшилась на 0,2, 0,01 і 0,37 в.п. відповідно;

7) питома вага податкового боргу платників податків до Зведеного бюджету України в обсязі номінального ВВП зростала впродовж 2014–2017 рр. відповідно на 0,8, 0,9, 0,2 і 1,8 в.п.;

Загальний рівень податкової безпеки України зменшився у 2014–2015 рр. відповідно на 1,7 і 0,5 %, проте позитивною тенденцією є його зростання у 2016–2017 рр. на 23,5 і 1,85 в.п. відповідно.

Таблиця 4. Показники грошово-кредитної безпеки України у 2013–2017 роки

Індикатори стану грошово-кредитної безпеки України	Норматив	Роки					Відхилення			
		2013	2014	2015	2016	2017	2014–2013	2015–2014	2016–2015	2017–2016
Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	Не більше 50	61,14	61,07	49,99	46,23	40,00	–0,07	–11,08	–3,76	–6,23
Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	Не більше 2	1,65	1,64	2,00	2,12	2,08	–0,01	+0,36	+0,12	–0,04
Обсяг готівки, % до ВВП	Не більше 4	16,01	18,06	14,22	11,85	13,60	+2,05	–3,84	–2,37	+1,75
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	Не більше 107	100,50	124,90	143,3	112,4	113,7	+24,4	+18,4	–30,9	+1,3
Рівень середньої відсоткової ставки кредитів банківських установ відносно інфляції, %	Не більше 5	17,41	15,77	14,91	14,02	12,75	–1,64	–0,86	–0,89	–1,29

Джерело: розраховано за даними [13; 14; 15; 1].

Як свідчать дані табл. 4, упродовж 2013–2017 рр. відбулись такі зміни рівня грошово-кредитної безпеки України:

1) відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації) зменшувався з 2014 рр. відповідно на 0,07, 11,08, 3,76 і 6,23 в.п. щороку;

2) відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу) зменшилося у 2014 р. на 0,01 обертів,

а у 2017 р. – на 0,04 обертів, проте у 2015–2016 рр. спостерігалось зростання показника на 0,36 і 0,12 обертів відповідно;

3) обсяг готівки відносно до ВВП зріс у 2014 р. (на 2,05 в.п.) і у 2017 р. (на 1,75 в.п.), проте 2015–2016 рр. відзначились зменшенням показника відповідно на 3,84 і 2,37 %;

4) рівень інфляції зростав у 2014–2015 і 2017 рр. на 24,4, 18,4 і 1,3 в.п. відповідно, проте позитивною тенденцією є зменшення показника у 2016 р. на 30,9 %;

5) рівень середньої процентної ставки кредитів банківських установ відносно інфляції зменшувалась у 2014–2017 рр. відповідно на 1,64, 0,86, 0,89 і 1,29 в.п. відповідно.

Таким чином, варто зазначити, що динаміка ілюструє загальне погіршення стану фінансової безпеки України протягом 2014–2016 рр., проте у 2017 р. відбулось деяке покращення показників.

Отже, варто зазначити, що протягом досліджуваного періоду 2016–2017 рр. продемонстрували певні позитивні зрушення щодо динаміки рівня фінансової безпеки України, проте його значення недостатньо для забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки країни.

Системні реформи у фінансовій системі, які реалізуються Україною у складних умовах гібридної війни, мали результатом формування фінансової стійкості держави, насамперед, у бюджетно-податковій, борговій, банківській і валютно-курсовій сферах. Серед ключових чинників, що забезпечували фінансову стійкість України впродовж 2017 р. і в першій половині 2018 р., варто відзначити такі чинники в бюджетно-податковій сфері:

- зростання бюджетних доходів на базі економічного відновлення;

- збільшення обсягів внутрішньої й зовнішньої торгівлі, поліпшення фінансових результатів діяльності підприємств і підвищення середньомісячної заробітної плати стали основою для зростання доходів бюджетів;

- налагоджено прозорий процес своєчасного бюджетного відшкодування ПДВ. Обсяги надходження та відшкодування ПДВ збільшилися завдяки поліпшенню системи його електронного адміністрування;

- проведено спецконфіскацію корупційних коштів до бюджетного цільового фонду забезпечення оборони й безпеки держави;

- забезпечено бюджетне фінансування видатків на оборону й безпеку на рівні 5 % ВВП. Збройна військова агресія Російської Федерації змусила Україну істотно збільшити видатки на оборону, які напередодні розгортання гібридної війни ледве перевищували 1 % ВВП;

- збільшено капітальні видатки державного й місцевих бюджетів;

- зменшено дефіцит Державного бюджету України, що стало можливим завдяки економії коштів, обґрунтованості пріоритетів бюджетного фінансування та бюджетній консолідації. У 2017 р. дефіцит Державного бюджету становив 47,9 млрд грн, що на 29,8 млрд грн або на 38,3 % менше затвердженого (77,6 млрд грн) показника та на 22,4 млрд грн або в 1,5 рази менше фактичного показника попереднього 2016 р. (70,3 млрд грн). У підсумку дефіцит бюджету відносно ВВП вдалося зменшити з –2,3 % у 2015 р. і –2,9 % у 2016 р. до рекордно низьких за останні роки –1,6 % ВВП у 2017 р.;

- сформовано стратегічне бачення реформування системи публічних фінансів, сплановані послідовність заходів і терміни їхньої реалізації. На початку лютого 2017 р. затверджено Стратегію реформування системи управління державними фінансами, а у травні – план заходів із її реалізації. Щоквартально на сайті Міністерства фінансів України публікуються звіти про її виконання;

- впроваджено низку успішних проектів із підвищення ефективності та прозорості публічних фінансів за рахунок використання інноваційних інформаційних технологій. Найбільш відомі досягнення щодо впровадження систем публічних закупівель "ProZorro" та відшкодування ПДВ [3, с. 124].

Ці чинники позитивно вплинули на рівень фінансової безпеки України, проте проведені дослідження показали суттєві проблеми України з локалізацією та зменшенням розмірів тіншової економіки. Ці проблеми були викликані як зовнішніми (військова агресія, кон'юнктура зовнішніх ринків, слабкий розвиток світової економіки, протекціоністська політика ряду країн – експортерів української продукції та інше), так і внутрішніми (політична нестабільність, економічна криза, низька ефективність державного управління, рівень корупції й іншими) причинами. Значний розмір тіншової економіки має переважно негативний вплив на легальну економіку країни породжуючи кризові явища, знижуючи ефективність державного управління й соціального захисту населення в Україні. З іншого боку боротьба з тіншовою економікою має принести значний економічний ефект і може виступити джерелом значних інвестицій у відновлення легальної економіки держави. Особливої важливості набуває боротьба за зменшення розмірів тіншової економіки України в межах збільшення доходів державного бюджету та зменшення дефіциту Пенсійного фонду країни.

Тінізація економіки, глибина її зв'язків із звичайною економікою, зумовлює макроекономічні диспропорції та структурні деформації соціально-економічного розвитку і зниження ефективності національної економічної політики загалом. Поширення тіншової економіки поряд із макроекономічною розбалансованістю й обмеженістю ресурсів визнані Всесвітнім економічним форумом основними глобальними ризиками майбутнього десятиріччя разом із незаконною торгівлею, організованою злочинністю та корупцією.

У країнах із перехідною економікою проблема масштабів і динаміки розвитку тіншової економіки набуває особливої актуальності. Недооцінка чи неврахування обсягу тіншової економіки призводять до значних помилок у визначенні макроекономічних показників, економічних і фінансових пропорцій, а відтак реалізації економічної політики загалом. Для України, на сучасному етапі її розвитку, масштаби тіншової економіки постають суттєвою загрозою національним інтересам країни й національній безпеці в економічній сфері. Існування масштабного тіншового сектора економіки України значною мірою обумовлено неефективністю державних важелів регулювання економічних процесів, недоліками економічної і правової політики.

Таким чином, боротьба за зменшення розмірів тіншової економіки набуває для сучасної України визначального характеру й потребує значних зусиль державних посадовців, бізнесменів, науковців, пересічних громадян, української спільноти.

Згідно з табл. 5, для України найбільш придатною на сучасному етапі розвитку та враховуючи специфіку функціонування суспільства, держави й економіки, є ліберальна стратегія державної політики детінізації економіки. Важливим є в межах розробки й реалізації стратегії вказати часові рамки й орієнтири.

Таблиця 5. Головні стратегії державної політики детінізації економіки України

Характеристика стратегії	Консервативна	Ліберальна	Радикальна	Антикорупційна
Спрямованість	Зменшення розмірів "чорної" економіки	Акцент на "другий" і "сірий" сектори тіньової економіки	Боротьба з усіма трьома секторами тіньової економіки	Акцент на боротьбу з корупцією на всіх рівнях державного управління
Допустима доля тіньової економіки у ВВП	Наявність "другого" та "сірого" секторів тіньової економіки	На рівні економічно розвинених країн	Усунення тіньової економіки повністю або наявність незначних її розмірів	Наявність усіх секторів тіньової економіки без корупційної складової
Методи протидії	Антикримінальні й адміністративні методи	Акцент на моніторинг та економічні методи	Максимальне використання державного апарату й методів примусу	Моніторинг, адміністративні та правові методи боротьби з корупцією
Головні від'ємні моменти	Досить вузька спрямованість	Значні витрати державних ресурсів, складність у реалізації	Низька можливість досягти генеральної мети	Досить вузька спрямованість
Головні переваги	Зрозумілі та перевірені методи боротьби	Значний вплив на легальну економіку, формування доходної частини бюджету країни, рівень безробіття й реальних доходів домашніх господарств	Усунення проблеми тіньової економіки повністю	Суттєве зменшення рівня корупції в державі
Можливість використання в Україні	Можливо з низькою ефективністю	Можливо з високою ефективністю віддачі від розробки й реалізації	Не можливо	Можливо з низькою ефективністю

Джерело: авторська розробка.

Вважаємо доречним встановити трирічний термін реалізації стратегії з досягненням рівня тіньової економіки як у країнах "другого ешелону" ЄС, таких як Польща, Чехія, Угорщина й ін. Тобто на рівні 28–30 % до ВВП.

Для успішної реалізації антитіньової стратегії в Україні необхідно розробити та реалізувати відповідні методи. Розглянемо методи зі зменшення тіньової економіки в Україні з урахуванням національної специфіки функціонування суспільства, держави, економіки в табл. 6.

Таблиця 6. Комплекс методів зі зменшення тіньової економіки в Україні з урахуванням специфіки функціонування суспільства, держави, економіки

Група методів	Назва методів
Боротьба з корупцією	збільшення кримінальної відповідальності за корупційні дії; збільшення рівня оплати праці "низової" ланки державних посадовців і робітників; збільшення рівня роз'яснювальної роботи серед населення та підприємців.
Правові	оптимізація законодавства з погляду ведення бізнесу; спрощення реєстраційних процедур; зменшення кількості дозволів і відповідних документів; зменшення кількості перевірок підприємців із боку державних контролюючих органів; збільшення незалежності й ефективності судової та правоохоронної системи країни.
Податкові	зменшення часу на сплату податків за рахунок впровадження сучасних інформаційних технологій; зміна вектору роботи податкових органів у бік консультування населення та підприємців; перегляд кількості податків та обов'язкових зборів, а також їхніх ставок; збільшення відповідальності за порушення податкового законодавства; збільшення ефективності роботи податкових органів у межах окремих – областей і муніципалітетів України.
Соціально-економічні	посилення правового захисту підприємців; підвищення рівня економічної грамотності населення, підприємців, державних посадовців і співробітників правоохоронних органів; преференції "білому" бізнесу (зменшення кількості перевірок, доступ до державних тендерів та ін.).
Суспільний контроль за державними посадовцями	відміна всіх видів недоторканності державних посадовців, особливо вищого рангу; заборона займати державні посади представникам великого бізнесу або особам, близькі родичі яких є представниками великого бізнесу; прозоре формування бюджету й контроль за його видатковою частиною, а також державними програмами.

Джерело: складено за даними [16; 20]

Таким чином, згідно з табл. 6, можна у середньостроковому періоді (до трьох років), не витрачаючи значні розміри додаткових державних коштів, підвищити ефективність боротьби з тіньовою економікою та зменшити її розміри в Україні. Основним стратегічним напрямом підвищення рівня фінансової безпеки України потрібно визначити створення соціально орієнтованої ринкової економіки на базі відродження та прискореного розвитку перспективних секторів вітчизняного виробництва, надання більшої керованості процесам, що відбуваються в економічній і соціальній сферах України.

Висновки. Фінансова безпека держави – це рівень (ступінь) забезпечення стабільності й захищеності, стійкості розвитку фінансових відносин, які складаються на різних рівнях і в різних сферах фінансової системи, що досягається за допомогою реалізації заходів щодо нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз. На макrorівні фінансовою безпекою є здатність держави в мирний час і при надзвичайних ситуаціях, зокрема, в умовах гібридної війни, реагувати адекватно на внутрішні й зовнішні негативні фінансові впливи. Забезпечення фінансової безпеки країни вимагає припинення практики втечі капіталів, що є однією з найбільш сильних внутрішніх загроз

економічній безпеці країни загалом. Факторами, що сприяють виникненню ризиків фінансової безпеки, виступають також зростання зовнішнього державного боргу, зайва відкритість економіки. Рівень загроз фінансової безпеки не є величиною постійною – він змінюється разом із загальноекономічною ситуацією. Особливу роль в активізації сфери фінансів відіграє процес глобалізації, пов'язаний із падінням рівня державного регулювання й обмежень, обумовлених інтересами окремих національно-економічних структур. Загрози фінансовій безпеці дестабілізують економічну ситуацію у країні та перешкоджають нормальному розвитку суспільства, а також завдають їм значної шкоди. Із метою підвищення рівня управління фінансовою безпекою України пропонується до практичного впровадження модель інформаційного забезпечення, рівневого моніторингу й управління фінансовою безпекою держави. Запропонована модель направлена на чіткий розподіл обов'язків; дозволяє здійснити організацію та ведення постійного моніторингу стану середовища фінансової безпеки як окремих регіонів, так і виділених економічних районів і держави загалом.

Дискусія. Подальший розвиток дослідження в цьому напрямі має спрямовуватися на поглиблення, розробку й наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад і методичних рекомендацій щодо державного управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України в умовах глобалізації та кризових явищ.

Список використаних джерел:

1. Статистичні матеріали // Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/>
2. Сухоруков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харашвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 5–15.
3. Аналітична доповідь до щорічного послання президента України до Верховної ради України "про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році". – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2018. – 1316 с.
4. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О. І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т. 1. – 831 с.
5. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О. І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
6. Бланк І. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр; Эльга, 2004. – 784 с.
7. Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія: у 3 т. / О. Василик, С. Мочерний. – К.: Вид. центр "Академія", 2002. – Т. 3. – 952 с.
8. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, С. О. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
9. Варналій З. С. Сучасні тенденції структурних складових фінансової безпеки України в умовах глобальних перетворень / З. С. Варналій, С. В. Онищенко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 35, ч. 1. – С. 75–80.
10. Варналій З. С. Місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки України / З. С. Варналій, Т. Т. Томашевський // Інтернаука, Серія: "Економічні науки". – 2018. – № 8 (18). – С. 53–60.
11. Геєць В. М. Моделирование экономической безопасности: держава, регион, предприятие / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. / за ред. В. М. Геєця: монографія. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с.
12. Глущенко В. В. Економічна безпека фінансових установ: монографія / В. В. Глущенко, Г. О. Дорошенко, Н. О. Дорошенко. – Х.: Вид-во ТОВ "Щедра садба плюс", 2014. – 232 с.

З. Варналій, д-р экон. наук, проф.,
Т. Томашевский, экономист

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УГРОЗЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ

Исследованы теоретические, методические и прикладные аспекты укрепления финансовой безопасности Украины в условиях гибридной войны. Определено, что финансовая безопасность является одним из ключевых элементов экономической безопасности государства, состояние финансов в государстве напрямую зависит от состояния экономики страны, и, одновременно с этим, экономическое благополучие страны в значительной степени зависит от уровня обеспечения финансовой безопасности каждого отдельного гражданина, так же как общества и государства в целом.

Ключевые слова: финансовая безопасность, национальная безопасность Украины, защищенность финансовой системы, финансовая система.

13. Грошово-кредитна та фінансова статистика // НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.

14. Дахнова О. Є. Оцінка стану бюджетної безпеки України / О. Є. Дахнова, Т. Е. Городецька [Електр. ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiPnuTliv3fAhUKWywKHYY_DnwQFJAaegQIARAC&url=http%3A%2F%2Fkd.org.ua%2Farticle%2Fdownload%2F128467%2F124944&usq=A0vVaw1Wu3uvDDHBoHFRvcxIL.

15. Довідка про стан економіки України яка повинна зростати темпами 4–6% на рік, – голова ради НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/421392/ekonomika-ukrayiny-povynna-zrostaty-tempamy-4-6-na-rik-golova-rady-nbu>.

16. Захаренко В. Механізми забезпечення економічної безпеки України / В. Захаренко // Схід. – 2013. – № 7(119). – С. 40–42.

17. Звіти // Державна фінансова служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>.

18. Методи оцінки рівня тіншової економіки. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econom.univ.kiev.ua>.

19. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013.

20. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / Х. О. Мандзіновська // Економічні науки. – 2016. – № 2(53). – С. 159–166.

21. Мунтян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтян. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

22. Нікіфоров П. О. Сутність та значення фінансової безпеки страхової компанії / П. О. Нікіфоров, С. С. Кучерівська // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 86–90.

23. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с.

24. Огребя С. В. Методичні аспекти статистичної оцінки масштабів тіншової економіки України // Зб. наук. праць "Економічні науки" ПВНЗ Буківинський університет. – 2011. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zbimuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/33_2.pdf.

25. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення: підручник / Г. Пастернак-Таранушенко / за ред. Б. Кравченка. – К.: "Кондор", 2002. – 302 с.

26. Підхонний О. Аналіз чинників легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / О. М. Підхонний, О. О. Глущенко // Фінансова система України: зб. наук. праць: у 3 ч. – Острого: Вид-во Національного університету "Острозька академія", – 2008. – Вип. 10, ч. 3. – С. 363–371.

27. Попович М. В. Національна культура та погляд на національну безпеку / М. В. Попович // Національна безпека: український вимір: зб. наук. зб. / Рада нац. безпеки і оборони України, Ін-т пробл. нац. безпеки; редкол.: В. П. Горбулін (голов. ред.) та ін. – К., 2009. – Вип. 3 (22). – С. 12–17.

28. Тенденції тіншової економіки в Україні // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econom.univ.kiev.ua>.

29. Тіншова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / З. С. Варналій, А. Я. Гончарук, Я. А. Жаліло та ін. / за ред. З. С. Варналій / Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2006. – 574 с.

30. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А. О. Єліфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін. / за заг. ред. А. О. Єліфанова. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. – 295 с.

31. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

32. Яценко Н. М. Поняття та структура фінансової безпеки / Н. М. Яценко // Економічний простір. – 2008. – № 13. – С. 170–174.

33. Allen W. Defining and achieving financial stability / W. Allen, G. Wood // Journal of Financial Stability. – 2015. – Vol. 26. – P. 52–72.

34. Doing Business [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>.

35. Hacker J. Standing on shaky ground: Americans' experiences with economic insecurity / J. Hacker, Ph. Rehm, M. Schlesinger // Economic Security Index. – Washington: The Rockefeller Foundation, 2016. – 36 p.

Received: 12/02/2019

1st Revision: 21/03/2019

Accepted: 20/04/2019

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

Z. Varnalii, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
T. Tomashevskiy, economist
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE IN HYBRID WAR

The article explores theoretical, methodological and applied aspects of strengthening Ukraine's financial security in the conditions of hybrid war. The financial security is shown as one of the key elements of economic security with the state of public finances being directly related to the status of the national economy while the country's economic welfare depends largely on the level of financial security provided to every individual, the society and the nation as a whole. To study this hypothesis, a system of general and special methods is used as a theoretical and methodological basis, namely, the dialectical method of cognition is used to evaluate the theoretical and normative principles of understanding financial security in the structure of a country's national and economic security; methods of causal analysis are used to directly analyze the functioning of financial security in modern conditions of development of Ukraine; comparative analysis methods are used to study the similarities and differences between various elements of the state's national security structure.

Key words: financial security, national security of Ukraine, financial system security, financial system.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription:

- Statistic data, 2019. Ministry of the finance of Ukraine [online]. Available at: <<https://minfin.gov.ua/>> [Accessed 10 June 2019].
- Sukhorukov, A.I., Kharazishvili, Yu.M., 2013. Concerning the methodology of complex estimation of the economic agents of the State. *Strategic Priorities*. 3(28), pp. 5-15.
- An Analytical Report to the Annual Appeal of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Covenants of Ukraine in 2018", 2018. Kyiv: NISS.
- Baranovsky, O.I., 2014. *The philosophy of security*. Kyiv: UBS NBU.
- Baranovsky, O.I., 2004. *Financial security in Ukraine (Methodology of Evaluation and Mechanisms of Earning)*. Kyiv: KNTUE.
- Blank, I.A., 2004. *Financial Security Management*. Kyiv: Nika Tsent; Elga.
- Vasylyk, O., 2002. *Financial security. Economic encyclopedia*. Kyiv: Publishing center "Akademiya".
- Varnalii, Z.S., Burkaltseva, D.D. and Saenko, S.O., 2011. *Economic Security of Ukraine: Problems and Priorities for Enhancement*. Kyiv: Znannya Ukrayiny.
- Varnalii, Z.S., Onyshchenko, S.V., 2016. Contemporary trends of structural components of Ukraine's financial security in the context of global developments. *Formation of market economy in Ukraine*. 35(1), pp. 75-80.
- Varnalii, Z.S., Tomashevskiy, T.T., 2018. The place of financial security in the system of economic security of Ukraine. *Internauka, Series: "Economic Sciences"*. 8(18), pp. 53-60. DOI: 10.25313/2520-2294-2018-8-4057.
- Heyets, V.M. eds., Kizim, M.O., Klebanova, T.S., Chernyak, O.I. and others, 2006. *Modeling economic security: state, region, enterprise*. Kharkov: Publishing center "INZHEK".
- Glushchenko, V.V., Doroshenko, G.O. and Doroshenko, N.O., 2014. *Economic security of financial institutions*. Kharkov: Publishing center "Shchedra sadyba plus".
- Monetary and financial statistics, 2019. National bank of Ukraine [online]. Available at: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127> [Accessed 22 July 2019].
- Dakhnova, O.E., Horodetskaya, T.E. 2018. Assessment of the state budget security of Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 1(4), pp. 345-352.
- The economy of Ukraine should grow at a rate of 4-6% per year. *Finance*, [online] 08 March 2018. Available at: <<https://news.finance.ua/ua/news/-/421392/ekonomika-ukrayiny-povynna-zrostaty-tempamy-4-6-na-rik-golova-rady-nbu>> [Accessed 22 June 2019].
- Zakharenko V., 2013. Mechanisms for ensuring economic security of Ukraine. *Skhid*. 7(119). pp. 40-42.
- Reports of the State Fiscal Service of Ukraine. [online] Available at: <<http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>> [Accessed at 22 June 2019].
- MEDTU, 2009 On approval of Methodological recommendations for calculating the level of the shadow economy. *Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*.
- MEDTU, 2013 Methodological recombinations for calculating the level of the economic security of Ukraine. *Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*.
- Mandzinovskaya, Kh.O., 2016. Economic security of the state: the essence, constituent elements and problems of protection. *Economic Sciences*. 2 (53), pp. 159-166.
- Muntian, V.I., 1999. *Economic security of Ukraine*. Kyiv: Publishing center KVIT.
- Nikiforov, P.O., Kucherivska, S.S., 2006. The essence and importance of the financial safety of the insurance company. *Finance of Ukraine*. 5, pp. 86-90.
- North, D., 2000. *Institutions, institutional change and functioning of the economy*. Kyiv: Osnovy.
- Ogreba, S.V., 2011. Methodological Accepts for Assessing the Scale of the Shadow Economy of Ukraine. *Collection of scientific works "Economic Sciences" Bukovinsky University*. Available at <http://zbirnik.bukuniver.edu.ua/issue_articles/33_2.pdf> [Accessed 22 July 2019].
- Pasternak-Tarnushenko, G., Kravchenko, B. eds. 2002. *Economic security of the state. Static of the provision of the process*. Kyiv: Condor.
- Pidkhomnyi O.M., Hlushchenko, O.O., 2008. Analysis of the factors of legalization of proceeds from crime. *Financial System of Ukraine*. 10(3), pp. 363-371.
- Popovych, M.V., 2009. National culture from the point of view of national security. *National Security: Ukrainian Dimension*. 3(22), pp. 12-17.
- Trends in the Shadow Economy in Ukraine. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Available at: <<https://me.gov.ua/>> [Accessed 10 June 2019].
- Varnalii, Z.S., Honcharuk, A.Ya., Zhalilo, Ya.A and others, 2006. *Shadow economy: the essence, features and ways of legalization*. Kyiv.
- Yepifanov, A.O. eds., Plastun, O.L., Dombrowski, V.S. and others. 2009. *Financial security of enterprises and banking institutions*. Sumy.
- Shlemko, V.T., Binko, I.F., 1997. *Economic security of Ukraine: the essence and areas of support*. Kyiv.
- Yatsenko, N.M., 2008. Concept and structure of financial security. *Economic Space*. 13, pp. 170-174.
- Allen, W., Wood, G., 2015. Defining and achieving financial stability. *Journal of Financial Stability*. 26, pp. 52-72.
- The World bank, 2018. *Doing Business 2019*. [online] Available at: <<http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>> [Accessed 10 June 2019].
- Hacker, J., Rehm, Ph., Schlesinger, M., 2016. *Standing on shaky Ground: Americans' experiences with economic insecurity*. Washington: The Rockefeller Foundation.